

Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, MEUDED, 2019, 16 (2), 61-88.

TELEVİZYON DİZİLERİNDE SESLİ BETİMLEME: ÇOKKIPLI DERLEME DAYALI ÇÖZÜMLEME İÇİN BİR KEŞİF ÇALIŞMASI

**Audio Description On Television Series: Scouting Before An
Analysis Based On A Multimodal Corpus**

Mine GÜVEN¹

MEF Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-1675-4478

Öz: Bu çalışmanın amacı, televizyon dizileri için hazırlanan sesli betimleme (SB) metinleri temel alınarak bir çokkipli derlem oluşturulduğu takdirde dilbilim alanında ele alınabilecek araştırma konularını anahatlarıyla ortaya koymaktır. Engelsiz TRT internet sitesinden rastgele seçilmiş, ortalama ikişer dakikalık 34 dizi kesitinde dış ses olarak işitilen SB metinlerinin çevriyazısı yapılarak toplam 2789 sözcük ve 476 SB birimi içeren bir derlem oluşturulmuştur. Ses (örn. söyleyiş, sözcük vurgusu ve ezgi), biçim (örn. zaman/görünüş ve durum ekleri), sözcük çeşitliliği (örn. 879 başsözcüğün ulam ve anlama göre dağılımı) ve tümce yapısı (örn. ad, sıfat ve belirteç görevli yantümceler) gibi çeşitli düzeylerde bulgular sunulmuştur. Çokkipli

¹ MEF Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümü, guvenmine@outlook.com.tr

Makale gönderim tarihi: 1 Mayıs 2019; Kabul tarihi: 3 Kasım 2019
Makale künye bilgisi: Güven, M. (2019). Televizyon dizilerinde sesli betimleme: çokkipli derleme dayalı çözümleme için bir keşif çalışması. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* 16 (2), 61-88.

derleme dayalı çözümleme yöntemi, özellikle göstergelerarası bağdaşıklığı (örn. SB birimlerinin özgün görsel-ışitsel ürünün görsel göstergeleriyle etkileşimi) irdelemeye uygun görünmektedir.

Anahtar sözcükler: *Sesli Betimleme, Çokkipli Derlem, Dilbilimsel Çözümleme*

Abstract: The aim of this study is to point out possible topics for linguistic research using a multimodal corpus based on audio description (AD) texts created for television series. A 2789-word/476-unit corpus was built by transcribing the AD texts (heard as voice-off audio) on 34 clips (with an average duration of 2 minutes) randomly selected from among the television series available on the Engelsiz TRT website. We present a number of findings on various levels, such as phonology (e.g. pronunciation, word stress and intonation), morphology (e.g. tense/aspect and case endings), lexical variety (e.g. distribution of 879 lemmas based on category and meaning) and syntax (e.g. nominal, adjectival and adverbial clauses). As a method, multimodal corpus analysis seems to be especially appropriate for studying intersemiotic coherence (e.g. the interaction of AD units with the visual signs of the original audiovisual product).

Keywords: *Audio Description, Multimodal Corpus, Linguistic Analysis*

1. GİRİŞ

Medya erişilebilirliği denildiğinde, başta televizyon (TV) programları ve sinema filmleri olmak üzere tiyatro, opera ve bale gibi sahne sanatları, internet siteleri, bilgisayar oyunları, vb. gibi görsel-ışitsel ürün ve hizmetlerin duysal engeli olan bireyler için erişilebilir kılınması için gerçekleştirilen çağdaş çeviri uygulamaları anlaşılmaktadır. İşitme engeli olan bireylere yönelik olarak benimsenen iki temel uygulama, altyazı/üstyazı ve işaret dili çevirisidir. Görme engeli olanlara yönelik olarak sunulan temel uygulama ise sesli betimleme (SB) olup sahne sanatları ortamında sesli tanıtım ve sesli üstyazı, müze ve sergi ortamında sesli betimleyici rehber ve sinema ortamında da sesli anlatım ve sesli altyazı gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Son yıllarda, özellikle geniş kitlelere seslenen TV ortamında gerçekleştirilen medya erişilebilirliği uygulamaları önem kazanmıştır. Bunun temel nedeniyse ortalama yaşam süresi beklentisinin yükselmesi dolayısıyla yaşa bağlı görme ve/veya işitme yetersizliği görülen kişilerin sayısının artmakta oluşudur.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan SB, yalnızca kültür-sanat ortamlarında değil görsel öge barındıran pek çok başka ortamda (örn. spor karşılaşmaları, törenler, vb.) uygulanabilmektedir. Özgün

görsel-işitsel içeriğin işitsel ve görsel kanaldan sunulan bütün sözel ve sözsüz göstergeleriyle (Delabastita, 1989) bağdaşık olacağı öngörülerek hazırlanan SB’de, görsel öğelerle (örn. sahne, kostüm, karakterlerin fiziksel özellikleri, yüz ifadeleri, eylemleri, vb.) görsel bilgi verilmeden anlaşılacak sesler (örn. yere düşme sesi) betimlenir. Farklı kullanıcıların gereksinim ve tercihlerine göre düzenlenen yazılı betimleme metni, seslendirilerek diyalogların ve öteki anlamlı seslerin arasındaki sessiz boşluklara sığdırılmaya çalışılır (Benecke, 2004; Snyder, 2008).

Bu çalışmanın amacı, TV dizileri için hazırlanan SB metinleri temel alınarak bir çokkipli derlem oluşturulduğu takdirde dilbilim alanında ele alınabilecek araştırma konularını anahatlarıyla ortaya koymaktır. Aşağıdaki bölümlerde çokkipli derleme dayalı çözümleme yönteminin tanıtılmasının ardından, oluşturulan çokkipli SB derleminden elde edilen bulgular sunulacaktır. Son bölümde ise bulgular özetlenerek ilerideki araştırmalarda irdelenebilecek konulara dikkat çekilecektir.

2. ÇOKKİPLİ DERLEME DAYALI ÇÖZÜMLEME

Çokkipli iletişim, hepsi bir arada ve etkileşim içinde işlenen ve farklı duysal kiplikler yoluyla sunulan göstergelerden yararlanılarak gerçekleştirilmektedir. Görsel (örn. beden ve yüzün iletişim amacıyla aldığı farklı biçimler), işitsel (örn. konuşmaların bürünsel özellikleri) ve dokunsal göstergelerin (örn. tokalaşma) yanısıra koklanan ya da tadına bakılan nesnelere bile çokkipli iletişim çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu tür bir iletişimi açıklamak içinse farklı gösterge dizgelerine ait göstergelerin bir arada çözümlenebileceği derlem oluşturularak göstergelerarası etkileşim irdelenmeye çalışılmaktadır. Dil ve iletişimle ilgili malzemeler içeren sayısal bir veritabanı olarak tanımlanabilecek olan çokkipli derlem, çoğunlukla (zamansal olarak eşlenmiş) ses ve görüntü kayıtları, çevriyazı ve ek açıklamalardan oluşur (Allwood, 2008, ss. 207-225).²

Son yıllarda SB çalışmalarında da yeni bir araştırma yöntemi olarak

² Bu yazıda kullanılan bazı terimlerin İngilizce karşılıkları şunlardır: anlatımsal (expressive), bağlamlı dizin (concordance), başsözcük (lemma), belgisiz niteleyici/tanımlık (article), bilgisellik kipliği (epistemic modality), bürünsel (prosodic), çağrı/seslenme (conative), çıkarım (inference), devinimli (dynamic), eşdizimlilik (collocation), gözlenen sıklık (observed frequency), hal türü (situation type), kurucu (constituent), ödünleyici (concessive), öznel geçişsiz (unergative), sonuç durumu (resultant state), sonuçlu tamamlık (perfect of result), sözcükbirim (token), sözcükbirim ayırma (tokenization), teksözcük (type), tümleçli geçişsiz (unaccusative), yükümlülük kipliği (deontic modality).

çokkipli derleme dayalı çözülemeye başvurulmaktadır. Bu tür araştırmalarda, ayrı ayrı etiketlenen farklı düzlemlere ait göstergelerin etkileşimi bağlamı dizin yazılımı kullanılarak incelenebilmektedir (Jimenez Hurtado & Soler Gallego, 2013). Örneğin, yaklaşmakta olan bir tren ve ayağı tren rayına sıkışmış bir karakterin olduğu sahneyi betimleyen SB metninde hangi dilbilgisel yapıların yer aldığını incelemek için filmin işitsel göstergelerini (örn. tren sesi, çığlık sesi) kapsayan ses iziyle görsel göstergelerini (örn. karakterin yakın plan çekimle verilen yüz ifadesi) kapsayan karelerinin zamansal olarak eşleşmiş biçimde sunulduğu bir çokkipli derlemde yararlanılabilir.

Türkiye'deki SB araştırmalarında ise henüz bu yöneme başvurulmamıştır. Bir deneme yapmak amacıyla, Engelsiz TRT internet sitesinde sunulan dizilerden rastgele örnekleme yöntemiyle kesitler alınarak bir mini derlem oluşturulmuştur. Kesitler izlenerek dış ses olarak işitilen SB metinlerinin çevriyazısı yapılmış; metinlerde yer alan ve özgün üründeki görsel ya da işitsel öğelerle bağdaşıklık ilişkisi içinde anlamlandırılması gereken yapılar da saptanarak ayrıntılı bir biçimde kaydedilmiştir. Elektronik ortama aktarılan çokkipli derlem nitel ve nicel yöntemlerle çözümlenmiştir.

SB metinlerinin dilbilim bağlamında incelenmeye değer yönlerine dikkat çekmeyi amaçlayan bu keşif yazısının bulguları aşağıdaki bölümlerde sunulmuştur. Bulgular derlemin küçüklüğü nedeniyle genelleme yapmaya olanak tanımamaktadır. Ancak derlemin sınırları içinde olabildiğince kapsamlı ve ayrıntılı bir çözüleme yapılmış olduğundan ileride yapılacak çalışmalarda ele alınabilecek araştırma konuları hakkında bir fikir verebileceği düşünülmektedir.

3. DERLEM VE BULGULAR

Bu çalışmada incelenen derlem toplam 476 birim ve 2789 sözcükten oluşmaktadır. 26 farklı diziden ortalama ikişer dakikalık 34 farklı kesit alınmıştır.³ Alınan kesitlerin farklı program türlerini ve farklı izleyici kitlelerini yansıtmalarına dikkat edilmiştir. Derlemde yer alan birimlerin program türüne göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Örneklerin alındığı dizilerin türleri, adları, kısaltmaları ve bölüm numaraları şöyledir: dram (*Adımı Sen Koy* (ASK/137), *Aslan Ailem* (AA/13), *Elimi Bırakma* (EB/1A; 1B; 1C), *Hangimiz Sevmedik* (HS/14), *Hayat Ağacı* (HA/1), *Yalaza* (Y/11)); macera (*Milat* (M/1), *Son Çıkış*

³ Çoğu kesit, programın ilk 5 dakikasından alınmış olup jeneriklerde geçen bazı tümceleri de kapsamaktadır. Özgün diyaloglarla çözüleme sırasında göz önünde bulundurulsa da derlemde yer almamaktadır.

(SÇ/14)); çizgi film (*Kuzucuk* (Ku/1; Ku/20), *Canım Kardeşim* (CK/1; CK/20); *Keloğlan* (Ke/10)), dönem dizisi (Osmanlı tarihi) (*Diriliş Ertuğrul* (DE/121), *Filinta* (F/1), *Mehmetçik Kütulamâre* (MK/19), *Payitaht Abdülhamid* (PA/32; PA/53), *Yunus Emre* (YE/34)), (yakın tarih) (*Sevda Kuşun Kanadında* (SKK/1), *Yedi Güzel Adam* (YGA/9)); komedi (*Baba Candır* (BC/35; BC/44), *Kalk Gidelim* (KG/14), *Seksenler* (S/111; S/179), *Şimdi Onlar Düşünsün* (ŞOD/2; ŞOD/7), *Yeşil Deniz* (YD/1), *Zengin Kız Fakir Oğlan* (ZKFO/98)); çocuk macera (*Tozkoparan* (T/1)) ve gençlik (*Lise Devriyesi* (LD/1)).⁴

Tablo 1. Derlemede yer alan SB birimlerinin program türüne göre dağılımı

Tür	SB Birim sayısı
Dram + macera	97 + 44 (%29,62)
Çizgi film (okul öncesi)	125 (%26,26)
Dönem dizisi (Osmanlı tarihi + yakın tarih)	94 + 16 (%23,11)
Komedi	78 (%16,39)
Çocuk macera + gençlik	6 + 16 (%4,62)
Toplam	476 (%100)

Derlem, sözlü metinlerin çevriyazısı yapılarak elde edildiğinden birimlerin nerede başlayıp nerede bittiğine karar verilmesi aşamasında tümce ezgisine öncelik tanınmıştır. SB metni, doğası gereği soru ya da emir tümcesi içermediğinden biten ezgi işitilen anlarda birimin de sona erdiği kabul edilmiştir. Zaman kısıtı nedeniyle, yazılı SB metinleri, seslendirme aşamasında olağan konuşma hızını aşan ve tümceler arasında daha az sessiz boşluk bırakılan sözlü metinlere dönüşmektedir. Bu nedenle, yazı dilinde noktalı virgül ya da iki nokta üstüste ile gösterilebilecek bir ezgi ile sonlanan ve kendi içinde sözdizimsel/anlamsal bütünlük taşıyan yapılar da bağımsız birim olarak kabul edilmiştir.⁵

Derlemede öznesiz ve yüklemsiz iki kurucu saptanmıştır. (1b) ve (2b) kendilerinden önce gelen tümceye anlamsal olarak bağlı olsalar da iki sessiz boşluk arasında yer alan bağımsız birer birim gibi işitilmektedir. Ayrıca, (3) ve (4) gibi yer ve zaman ifadeleri de diyalogların arasındaki boşluklara tek başlarına yerleştirilmiş olduklarından bağımsız birim olarak kabul edilmiştir. (5)'teki gibi tümceler de tek bir

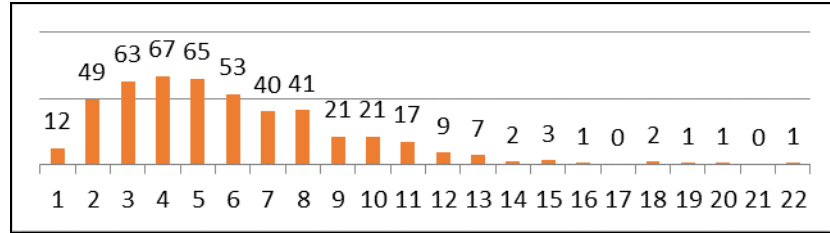
⁴ Bazı dizilerin birden fazla türe ait özellikler göstermesi görmezden gelinmiştir. Örneğin, *Filinta* hem macera hem de dönem dizisi olabilir.

⁵ Bu çalışmada yer kısıtı nedeniyle ayrıntılı sesbilgisel çözümleme yapılamamıştır. Bu konuda daha açık ve ölçülebilir bulgular elde edilebilmesi için ilerideki çalışmalarda ses çözümleme yazılımı (örn. *Praat*) kullanılması uygun olacaktır.

birim olarak sayılmıştır. Ezgi *koymuş* sözcüğünden sonra hafifçe yükselmekte olup *sallıyor* sözcüğünden sonra biten ezgi işitilmektedir (Ayrıca bkz. 33). (6) ise *ama* bağlacıyla eşbağlanmış iki bağımsız tümce içerirse de tek bir tümce ezgisiyle işitildiğinden iki bağımsız birim olarak değerlendirilmemiştir (Ayrıca bkz. 30).

- (1) a. Yolu geç-erek caddenin başına gel-en öndeki koruma aracına yüzleri maskeli gençler saldır-ıyor.
b. Ellerindeki sopalar ve patlayıcı şişe-ler-le. (SKK/1)
- (2) a. Geri dön-üp gözlerini kocaman aç-tı.
b. Reklam panosundaki futbolcu adam-a. (Ku/1)
- (3) Üniversitenin bahçesi. (AA/13)
- (4) Gündüz vakti. (ŞOD/7)
- (5) Baba iki kızını salıncağa koy-muş ikisini birden sall-ıyor. (CK/1)
- (6) Yatakta örtünün altında biri var ama yüzü görün-m-üyor. (Ku/1)

Grafik 1’de 476 birimin birim başına düşen sözcük sayısına göre dağılımı sunulmuştur. Sözcük sayısına göre kümelere ayrılacak olsalar, birimlerin %62,39’u (297/476) 2-6 sözcük, %29,41’i (140/476) ise 7-11 sözcük içeren kümede yer alırdı. 1 sözcük ya da 12-22 sözcük içeren birimlerin payı ise %8,19 (39/476) olurdu. Görece olarak en kısa birimler (3), (4) ve (7) gibi zaman ve yer ifadeleridir. Derlemdeki en uzun birimse (8)’dir.⁶

Grafik 1. 476 SB biriminin birim başına düşen sözcük sayısına göre dağılımı

- (7) Çöl. (MK/19)

⁶ Derlemde 37 adet ekran yazılarının okunduğu ya da jenerikteki görsellerin ve yapım şirketi logolarının betimlendiği birim bulunmaktadır. Bu birimlerin en kısısı 5, en uzununu 20 sözcük içermektedir. Derlemin genelinde birim başına düşen ortalama sözcük sayısı 5,86 iken jenerik birimlerinde 9,97’dir. (9), (13a-b), (18a-c), (42) ve (45a-b) bu tür birimlere örnektir.

- (8) Gençlik halleriyle Ferdi Tayfur, Zerrin Özer, Arif Susam posterleriyle süsle-n-miş duvarlardaki tahta kitaplığın ince bölmeli raflarında çok sayıda müzik kaseti düzgünce yerleş-tir-il-miş. (YD/1)

3.1. SES DÜZEYİNDE GÖZLEMLER

Her sesli metinde olduğu gibi, söyleyiş, sözcük vurgusu ve ezgi gibi sese dayalı öğeler metni anlamsal açıdan etkilemektedir. Bunun yanı sıra, SB metni özgün görsel-işitsel ürünün bir parçası olan başka ses ve görüntülerle beraber anlamlandırılmak durumundadır. Bu da başta söyleyiş, sözcük vurgusu ve ezgi olmak üzere sesbilgisi/sesbilim düzeyini incelemeye değer kılmaktadır.⁷

Derlemdeki birimler, söyleyiş bakımından Ölçünlü Türkçe (ÖT) özellikleri taşımaktadır. (9)'da /ek.'si/, (10)'da /ko.'lan.ja/, (11)'de /su.'la/ ve (12)'de /i.'fɛ.'fɛ/ dışındaki birimler doğru bir biçimde söylenmiştir. Bu dil sürçmelerinin olası nedenleri arasında, zaman kısıtı nedeniyle metnin hızlı okunması, önceden prova yapılmaması, ses kaydının sonradan dinlenip düzeltilmemesi ya da seslendirme sanatçısı yerine betimlemecinin bizzat seslendirme yapması bulunabilir. (13)'teki /i.'fɛr.sin.'de/, /bi/, yukarıda (3)'teki /yn.'vers.te/ ve (14a)'daki /'pæn. dʒe.re/ örneklerinde ise sokak dili ya da benzeşme etkisi görülmüş olabilir.

- (9) Eski yazılı bir kitapta okçuluk temalı minyatürler. (T/1)
 (10) Sevda Nurcan'ın bileklerini kolonyayla oval-ıyor. (KG/14)
 (11) Elleri belinde, bir de sola bakın-dı. (Ku/1)
 (12) Ege'nin yemyeşil ağaçları ve içiçe küçük evlerin bir arada bulun-duğ-u beldeler üzerinde görüntüler kuşbakışı ak-ıyor. (YD/1)

⁷ SB metnindeki sözcüklerin net olarak işitilebilmesi, özellikle konuşmaları ayrıştırmayı güçleştiren yaşa bağlı işitme yetersizliği (presbiskuzi) görülen kullanıcılar açısından önem taşımaktadır. 70 yaş üzeri, tanı konulmamış (gören) bir erkek, (aynı kesite ait (CK/20), toplam 83 sözcük içeren) 18 SB birimini bilgisayar hoparlöründen ve kulaklık olmadan dinlemiş ve (i-iii)'teki altı çizili sözcükleri köşeli ayraç içinde gösterildiği gibi anlamıştır.

(i) Evin içinde Galip, Lale, [galipler ve] turuncu saçlı Mine ve siyah saçlı Müge [müdür] karşılıklı dans ediyorlar.

(ii) Tüm aile ve Mıncır [mahalle ve Muncır] evin önündeki bahçede toplanıp poz verdiler.

(iii) Mine [Miniş] şaşkınlıkla Ayşe'ye baktı.

- (13) a. Kırmızı çember içerisindeki “Made in Turkey” yazısı siyah fonda döne döne ilerle-yip bir yıldız gibi etrafına ışık saç-tı.
 b. “Zengin Kız Fakir Oğlan” yazılı bir düğün davetiyesi içerisinde oyuncuların görüntüleri eşliğinde jenerik ak-ıyor. (ZKFO/98)
- (14) a. Üst pencereyi kel, on yaşlarında bir oğlan aç-tı.
 b. Esne-yip gerin-ir-ken bir şeye telaşlan-ıp atla-dı aşağıya.
 c. Öfkeli tombul anasından kaç-ıyor-muş meğerse. (Ke/10)

Birincil sözcük vurgusu, bazı sözcüklerin birinci hecesinde işitilmektedir: (4)’te /'gyn.dyz/, (15)’te /'kav.ra.jup/, (16)’da /'bu.lut.la.rın/, (5)’te /'sa.lun.dza.ɣa/, (17)’de /'kal.pak.lu/, (18c)’de /'pe.ɟin.den/, (19)’da /'ar.ka.ja/ ve /'es.ne.di/, aşağıda (35d)’de /'ka.ɟa.ma.dan/, (35e)’de /'to.puk.la.jup/ ve (20)’de /'sal.la.ja.rak/. (4) ve (15) dışındaki bütün örneklerin çizgi filmlerden gelmesi, bu durumun metinlerin “masal anlatır gibi” seslendirilmiş olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir.

- (15) Korkusuzca silahı kavra-yıp namlusunu alına koy-du. (SÇ/14)
- (16) Küçük kızlar gökyüzünde, pamuk gibi bembeyaz bulutların üstündeler. (CK/1; CK/20)
- (17) Dişleri dökük cadıyla kalpaklı bir adam küreye bak-ıyor-du. (Ke/10)
- (18) a. Yere düş-en sarı renkteki “K” harfi birinden saklan-ır gibi etrafına bakın-dı.
 b. Ortaya çık-an beyaz bir kuzucuk arka iki ayağı üstünde kalk-mış.
 c. “Kuzucuk” kelimesinin harflerinin peşinden koş-uyor. (Ku/1)
- (19) Kolları arkaya doğru aç-ıp esne-di kuzucuk. (Ku/1)
- (20) Baba ve siyah saçlı kız kollarını salla-yarak geri geri yürü-yor. (CK/1)

Öbek düzeyinde vurgunun ve tümce ezgisinin kısmen zaman kısıtından kısmen de “masal” biçeminden etkilenmiş olduğunu düşündürten birkaç örnekle karşılaşılmıştır. Örneğin, (14c) hızla okunduğundan, “öfkeli ve tombul ana” yerine “Öfkeli (lakaplı oğlan çocuğu), tombul anasından kaçıyormuş” olarak da anlaşılabilir. (21)’de ise *yüzü* ve *karnının ortası* arasında (yazılı dilde virgülle gösterilebilecek) bir eşbağlanmış ad öbeği vurgusu işitilmemektedir.

(22b)'de bilgi yapısı açısından gerekmediği halde *uçuyor* sözcüğünde odak vurgusu işitilmektedir. (23)'te ise /jy.ry.jor.'du:/ sözcüğünün son hecesinin hafifçe uzatılmış olması (ve tümce bittiği halde biten ezgi işitilmemesi) tümcenin devam edeceği beklentisini ortaya çıkarmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda bu ve benzeri noktalar nitelikli ses kaydı ve ses çözümleme yazılımı kullanılarak ele alınabilir.

- (21) Yüzü karnının ortası ve kulakları sarı. (Ku/1)
 (22) a. Evin önündeki bahçenin etrafı ahşap çitlerle çevr-il-miş.
 b. Önündeki göletin üzerinde kuşlar uç-uyor. (Ku/1)
 (23) a. Gölete uzan-an yola yürü-yor-du.
 b. Dön-üp sağdaki yola bak-tı. (Ku/1)

Seslendirme biçemi açısından, yetişkin izleyici kitlesine yönelik dizilerdeki SB metinleri, olumlu ya da olumsuz herhangi bir duygu yansıtmayan, tarafsız bir biçemle seslendirilmiştir. Öte yandan, okul öncesi yaştaki çocuklara yönelik çizgi filmlerde görece olarak daha genç kadın sesi kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca, bazı sözcüklerin söyleniş biçiminden seslendirenin hafifçe gülümsemekte olduğu işitilebilmektedir. Derlemde yer alan dizilerin çoğunluğu (23/26 (%88,46)) kadın sesiyle seslendirilmiştir. Erkek sesi kullanılan dizilerse *Milat*, *Payitaht Abdülhamid* ve *Şimdi Onlar Düşünsün* olup azınlıktadır (3/26 (%11,54)).

3.2. BİÇİM DÜZEYİNDE GÖZLEMLER

Biçimbirim düzeyinde sadece durum eklerine ve eylem üzerinde yer alan zaman, görünüş ve kiplik eklerine odaklanılmıştır. (24b)'de *-I* belirtme durum eki gerektiren *destekle-* eylemi *-A* yönelme ekiyle; yine *-I* eki gerektiren *tut-* ise *-DA* kalma ekiyle kullanılmıştır. (24) işitildiği sırada görüntüde Elif, yürümekte zorlanan Salih'in sol kolunun altına girmiştir. Elif'in sağ kolu görünmese de Salih'in beline sarılmış durumdadır. Sol eli ise Salih'in karnının sol yanında durmaktadır. Bu sorun, ulaçlı tümce yapısından kaynaklanmış olabilir (Ayrıca bkz. 39).

- (24) a. Salih kolunu omzuna at-tı.
 b. Elif'in bir eli bel-i-ne destekle-r-ken diğeri-yle göbeğinin üzeri-nde tut-uyor. (BC/44)

Derlemdeki birimlerin çoğunun yüklemi eylemdir (%75). 63 birimin

yüklemi adsıl olup (%13,24) 56 birimde ise yüklem bulunmamaktadır (%11,76). SB'nin temel ilkesi görülenleri nesnel bir biçimde -yani kişisel tutum bildirmeden- betimlemek olduğundan (Snyder, 2008, s. 195), yüklem üzerinde dilek kipine ait herhangi bir eke rastlanılmamıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Zaman/görünüş eklerinin birimlere göre dağılımı

Zaman/Görünüş eki	Gözlenen sıklık	Yüklemi eylem olan birimlerdeki oran
-DI	225 (%47,27)	%63,03
-(I)yor	95 (%19,96)	%26,61
-mİş	21 (%4,62)	%5,88
-(I)yor-du	5 (%1,05)	%1,40
-Ar/Ir	3 (%0,63)	%0,84
-(y)Iver-di	3 (%0,63)	%0,84
-mAktA	2 (%0,42)	%0,56
-(I)yor-muş	1 (%0,21)	%0,28
-(y)AcAk-ıl	1 (%0,21)	%0,28
-(y)Abil-di	1 (%0,21)	%0,28
Ø	63 (%13,24)	
yüklemsiz birim	56 (%11,76)	
Toplam:	476 (%100)	357 (%100)

3.3. SÖZCÜK DÜZEYİNDE GÖZLEMLER

Sözcükbirim ayırma sırasında ÖT yazı dili temel alınarak boşluklar arasında yer alan her bağımsız birim bir sözcükbirim olarak sayılmıştır. Örneğin, (25) 6 sözcükbirimden oluşmaktadır; *Sait'e* tek bir sözcükbirim sayılmıştır. Sözcük çeşitliliğinin saptanması için özel adlar çıkarıldıktan sonra kalan 2541 sözcükbirimin gözlenen sıklığına bakılmıştır. Çıkarılan bu özel adlar arasında kişi adları (oyuncu ve dizi karakterlerinin adları), dizi ve yapım şirketi adları ve yer adları (örn. *Küçük Mabeyn Köşkü*) bulunmaktadır. Bu durumda (25)'te *dA*, *el*, *öptür-* ve *kucakla-* olmak üzere dört başsözcük bulunmaktadır. Başsözcükler, içinde yer aldıkları birimdeki anlam/işlevlerine bakılarak kümelerle ayrılmış ve gözlenen sıklıkları saptanmıştır. Master, ulaç ve ortaçlar ekleri atılarak eylem ulamı altında; bağlaç, ilgeç, adıl gibi ulamlara ait sözcüklerse "ötekiler" kümesine ait olarak değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 3). Başsözcüklere ayırma işlemi sırasında derlemdeki teksözcüklerin işlevlerine de bakılmıştır. Örneğin, (26)'da geçen *bir* ve *biri* iki farklı başsözcük olarak sayılmıştır çünkü *bir baba* adöbeğinde *bir* belgisiz niteleyici/tanımlık görevinde olup aynı zamanda derlemde en sık geçen başsözcüktür (90 kez). *Biri*

turuncu saçlı... ifadesindeki *biri* ise adıl işlevinde olup bu işlevle 8 kez kullanılmıştır.

- (25) Sait'e de elini öp-tür-üp kucakla-dı Hüsrev. (MK/19)
 (26) Evin içinde bir baba, anne ve biri turuncu diğeri siyah saçlı iki kız çocuğu dans ed-iyor-lar. (CK/1)

Tablo 3. Derlemdaki başsözcüklerin dağılımı

	Başsözcük sayısı	Gözlenen sıklık
Ad	389 (%44,26)	1024 (%40,3)
Eylem	210 (%23,89)	638 (%25,11)
Sıfat	170 (%19,34)	368 (%14,48)
Belirteç	50 (%5,69)	74 (%2,91)
Yer-yön ifadeleri	32 (%3,64)	222 (%8,74)
Ötekiler	28 (%3,19)	215 (%8,46)
Toplam	879 (%100)	2541 (%100)

Karakterlerin ve nesnelere nerede olduğunu, nereye yöneldiklerini ve yer değişikliklerini belirtmeye yarayan yer-yön başsözcüklerinin gözlenen sıklığı görece olarak yüksektir: *arka* (25 kez); *ön* (24); *iç* (22); *yan* (17); *üzeri* (16); *geri* (13); *üst* (12); *alt* (11); *orta, sağ, sol* (7); *ara, aşağı, etraf* (6); *karşı, taraf* (5); *ileri, -A doğru* (4); *eşlik, kenar, peş* (3); *ard, çevre, dış, ora* (2) ve *dip, son, uzak, yakın, yukarı, boyunca, -A kadar* (1). (Belirteç, ilgeç ya da ad ulamına ait) bu başsözcükler buldukları dilbilgisel bağlama uygun eklerle çekilmektedir. Örneğin, (27)'de *arka* başsözcüğünde hem 3. tekil iyelik hem de *-DAn* çıkma eki yer almaktadır. *-A kadar, boyunca* ve *-A doğru* da öncelikle fiziksel yönelme gösterdiklerinden öteki ilgeçler (örn. *için, gibi, vb.*) arasında değerlendirilmemiştir.

- (27) Acıyla yüzünü buruştur-arak yarasına bak-tık-tan sonra kahverengi arabanın arka-sı-ndan ateş aç-tı. (SÇ/14)

Başsözcükler ulamlara ayrıldıktan sonra anlam bakımından da değerlendirilerek herhangi bir anlam alanında yoğunlaşma olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. SB metinlerinde ağırlıklı olarak karakter ve nesne betimlemeleri bulunduğu bilinmektedir (Salway, 2007, s. 160). Ad ulamında yer alan başsözcükler de bu tür betimlemelerin yapılmasını sağlayacak bir dağılım göstermektedir: nesne adları (130/389 (%33,42)); durum/soyut kavram (81/389

(%20,82)); canlı varlık (54/389 (%13,88)); yer (52/389 (%13,37)); beden/organ (36/389 (%9,26)); giysi/aksesuar (24/389 (%6,17)); zaman (12/389 (%3,09)).

Üç boyutlu nesne adları derlemde toplam 289 kez (289/1024 (%28,22)) kullanılmıştır. Çoğu nesne adı (69 baş sözcük) sadece 1 kez kullanılmıştır. En sık kullanılan nesne adları ve gözlenen sıklıkları ise şöyledir: *masa* (15 kez); *kapı* (13); *valiz* (12); *araba* (11); *silah* (9); *top* (9); *taş* (8); *ağaç* (6); *örtü* (6); *araç*, *harf*, *kutu*, *sandık*, *yatak* (5).⁸

Ad ulamında yer alan öteki baş sözcüklerin anlamsal kümelere dağılımı şöyledir: bir durum ya da soyut kavram ifade eden adlar toplam 160 kez (160/1024 (%15,63)) kullanılmıştır. En sık geçen baş sözcükler ve dağılımları şöyledir: *bakış* (9 kez); *görüntü* (7); *hal* (7); *yazı* (6); *adım*, *çeşit*, *fon*, *ifade*, *renk* (5).

Canlı varlık adları toplam 171 kez (171/1024 (%16,7)) kullanılmıştır. 10 ve daha fazla kez geçen insan adları, *adam*, *kız*, *asker*, *kral* ve *oğlan*'dir. 3-9 kez geçenlerse *çocuk*, *baba*, *aile*, *erkek*, *kadın*, *kalabalık*, *oyuncu*, *cadı*, *dede*, *insan*, *kardeş*, *kolcu* ve *polis* olarak sıralanmaktadır. *Okçu*, *öğrenci*, *radyocu*, *sefir*, *vezir*, vb. gibi meslek/iş belirten insan adları ise birer kez kullanılmıştır. Derlemde geçen hayvan adları ise şunlardır: *arı*, *at*, *ayı*, *eşek*, *fare*, *kedisi*, *kelebek*, *kirpi*, *köpek*, *kuş* ve *Kuzucuk*.

Canlı varlıkların fiziksel olarak betimlenmesi için başvurulan beden/organ adları kısıtlı sayıda olsa da (36 baş sözcük) derlemde toplam 169 kez (169/1024 (%16,5)) geçmektedir. Derlemde birer kez geçen beden/organ adları şöyledir: *ağız*, *avuç*, *bıyık*, *bilek*, *burun*, *göbek*, *kalp*, *karın*, *kıl*, *kirpik*, *kuyruk*, *popo* ve *vücut*. 2-4 kez kullanılanlar şunlardır: *bel*, *kaş*, *sırt*, *göğüs*, *kulak*, *tüy*, *alın*, *boyun*, *diş*, *diz*, *dudak*, *kafa*, *parmak*, *surat* ve *yumruk*. Derlemde en fazla kullanılan beden/organ adları ve gözlenen sıklıkları ise şöyledir: *el* (31 kez); *baş* (22); *göz* (19); *yüz* (13); *ayak* (10); *kol* (9); *saç* (7) ve *omuz* (6).

Yer adları toplam 153 kez (153/1024 (%14,94)) kullanılmıştır. Bu

⁸ Derlemle ilgili bu ve benzeri sayısal değerler sadece genel bir fikir vermek amacıyla sunulmaktadır. Sözcüklerin dağılımı çeşitli nedenlere bağlı olabilir. Örneğin, EB/1C kesiti havaalanında valiz bekleme sahnesinden oluştuğundan doğal olarak *valiz* baş sözcüğünün sıklığı artmıştır. SB Türkçesi ile ilgili bir genelleme yapılabilmesi için hem daha geniş bir SB derlemi oluşturulmalı hem de Türkçeye ilgili genelleme yapmaya uygun büyüklükteki bir derlemde elde edilmiş sayısal değerlerle karşılaştırılmalıdır. Ayrıca, hakemin belirttiği gibi, sözcük sıklığına ilişkin başka güvenilir ve kapsamlı istatistik yöntemlere de (örn. saçılım) başvurulmalıdır.

kümede en sık geçen başsözcükler şöyledir: *yer* (25 kez); *ev* (17); *bahçe* (12); *yol* (10); *gökyüzü*, *oda* (7); *bina* (6) ve *duvar* (4). Giysi/aksesuar betimlemelerinde yer alan başsözcükler toplam 47 kez (47/1024 (%4,59)) kullanılmıştır. *Takım* (5), *çanta*, *düğme* ve *gömlek* (4) bu kümede en sık geçen başsözcüklerdir. Zaman adları ise toplam 35 kez (35/1024 (%3,42)) geçmektedir. *Vakit* 10 kez, *gündüz* ve *zaman* ise 5'er kez kullanılmıştır.

Adlardan sonra derlemde en sık geçen sözcükler eylem ulamına aittir. 114/210 (%54,29) başsözcük sadece birer kez kullanılmıştır. En sık kullanılan eylemler ve gözlenen sıklıkları şöyledir: *bak-* (32 kez); *dön-* (19); *dur-*, *al-* (18); *yaz-*, *aç-* (17); *gel-*, *ol-*, *yürü-* (16); *koş-* (14); *düş-*, *gülümse-* (12); *çık-*, *gir-*, *bırak-*, *tut-* (10). Bu eylemler, ağırlıklı olarak karakterin nereye baktığını (*bak-*, *dön-*), bedeninin yeri ve hareketini (*gel-*, *gir-*, *çık-*, *koş-*, *yürü-*, *düş-*, *dur-*) ve nesnelere ilişkisini (*al-*, *aç-*, *bırak-*, *tut-*) belirtmektedir (Bkz. § 3.5.2.).

Sıfat ulamı altında değerlendirilen 170 başsözcük toplam 368 kez kullanılmıştır. Bu sıfatlar, niteleme özellikleri ve yapılarına göre yedi kümeye ayrılmıştır. (i) Birinci kümedeki 59 başsözcük, boyut/fiziksel nitelik/malzeme/reng göstermekte olup (örn. *dikdörtgen*, *yuvarlak*, *dik*, *boş*, vb.) toplam 148 kez kullanılmıştır (148/368 (%40,22)). Öteki kümelerdeki başsözcük sayıları ve görülen sıklıkları şöyledir: (ii) 31 başsözcük, niteleme/fiziksel görünüm (örn. *modern*, *Moğol*, *kıvrık*, *dazlak*, vb.), 76/368 (%20,65)); (iii) 32 başsözcük, ad+II/Slz (örn. *çekçekli*, *saçsız*, vb.), 54/368 (%14,67); (iv) 15 başsözcük, sayı ifadeleri (örn. *iki*, *ellili*, *ikinci*, vb.), 35/368 (%9,51); (v) 15 başsözcük, duygu/yüz ifadesi (örn. *ağlamaklı*, *öfkeli*, *asık*, vb.), 27/368 (%7,34); (vi) 9 başsözcük, eylem+II (örn. *çıkarmalı*, *serili*, vb.), 13/368 (%3,53) ve (vii) 7 başsözcük, hareketin niteliği (örn. *hızlı*, *yavaş*, *ani*, vb.), 13/368 (%3,53). En sık kullanılan sıfatlar şöyledir: *iki* (16 kez); *genç*, *siyah* (14); *saçlı*, *esmer* (12); *sarı* (9); *beyaz* (7); *kesik* (6); *küçük*, *tek*, *mavi* (5). Renk ifadelerinin sıklığı yüksektir (22 başsözcük, toplam 75 kez). Derlemde yer alan renk adları şunlardır: *beyaz*, *bembeyaz*, *gri*, *kahverengi*, *kırmızı*, *kızıl*, *lila*, *mavi*, *masmavi*, *mor*, *pembe*, *sarı*, *siyah*, *turuncu*, *yeşil* ve *yemyeşil*. *Kara*, *kumral*, *koyu*, *mat*, *metalik* ve *soluk* başsözcükleri de renk ifadeleri arasında değerlendirilmiştir. Görülen sıklık dikkate alındığında, karakter ve nesnelere fiziksel görünüşlerine öncelik tanınmaktadır. SB metinlerinde öznel niteleme/yorum yapılmadığından (28)'deki *garip* ve (29)'daki *tonton* dışında öznel değerlendirme içeren sıfat saptanmamıştır.

- (28) Uzun arkada, Huysuz önde elinde garip bir alet çayırılıkta kaç-ar gibi koş-uyor-lar. (Ke/10)
- (29) Tavana kadar yüksek kitaplığında yüksek merdivende yaşlı, tonton, sakallı bir dede. (Ke/10)

Belirteç ulamı altında değerlendirilen 50 başşözcük, (i) zaman/görünüş (10 başşözcük/18 kez) (örn. *hâlâ, yeniden*, vb.), (ii) kiplik (1 başşözcük/1 kez) (*mecbur*), (iii) hareket (7 başşözcük/9 kez) (örn. *hızlıca, yavaşça*, vb.), (iv) biçem (18 başşözcük/23 kez) (örn. *elele, düzgünce*, vb.) ve (v) duygu (14 başşözcük/23 kez) ifade eden belirteçler olarak sınıflandırılmıştır. Karakterin duygularını gösteren belirteçler ve sıklıkları şöyledir: *korkuyla* (5 kez); *neşeyle* (3); *memnuniyetle, sinirle, şaşkınlıkla* (2); *cesaretiyle, çaresizce, delicesine, hırsla, hoyratça, için için, istemeye istemeye, korkusuzca, nefretle* (1).

Son olarak, dilbilgisel işlevi ağır basan “ötekiler” kümesinde yer alan başşözcükler şöyle sıralanabilir: (i) adılar (11 başşözcük/41 kez) (3. kişi *o-* (10 kez), *biri-* (8), *kendi* (5) ve *bizim* (1)), (ii) bağlaçlar/parçacıklar (5 başşözcük/50 kez) (örn. *ve* (25 kez), *dA* (21)), (iii) *-miş* ekli eylem gerektiren kiplik yapısı (2 başşözcük/3 kez) (*meğerse* (2 kez), *sanki* (1)), (iv) ilgeçler (3 başşözcük/19 kez) (*gibi* (16 kez), *için* (2), *diye* (1)), ve (v) öteki dilbilgisel yapılar (7 başşözcük/102 kez) (örn. *bir* (90 kez), *var* (6), *yok* (2), *değil* (1)).

Genel olarak bakıldığında, metinlerin resmi olmayan ve güncel sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Deyimlerde çeşitlilik kısıtlıdır. Örneğin, *şaşkına dön-*, *yüzünü ekşit-*, *yüzünü buruştur-*, *surat as-*, *beti benzi at-*, *gözüne sokar gibi*, *kendini zor tut-* gibi karakterlerin duygularını ya da yüz ifadelerini betimlemeye yarayacak deyimler seçilmiştir. Görüntüdeki eylemi ifade eden *çelme tak-*, *gözden kaybol-* ve *göz gezdir-* gibi deyimlere de rastlanılmıştır. Öte yandan, güncel Türkçede yaygın ya da geçerli olmayıp betimlemeciye özgü olduğu düşünülen bazı eşdizimlilik örnekleri şöyledir: *göğsünü patpatla-*, *başını devir-*, *gel gel yap-*, vb. Bazı kullanımlar da dikkatsizlik sonucu ortaya çıkmış olabilir: örn. *kirpik kırp-*, *el şaplat-*, vb.

3.4. SÖZDİZİM DÜZEYİNDE GÖZLEMLER

476 birim, sözdizimsel yapılarına göre yedi kümeye ayrılmıştır: (i) 56 yüklemsiz birim (%11,77), (ii) 228 adet basit tümce (%47,9), (iii) 134 adet 1’er yantümceli birim (%28,15), (iv) 43 adet 2’şer yantümceli birim (%9,03), (v) 10 adet 3’er yantümceli birim (%2,1), (vi) 3 adet 4’er yantümceli birim (%0,63) ve (vii) 2 adet eşbağlanmış 2’şer

yüklemli birim (%0,42). Bu birimlerdeki yantümcelerın yapı ve işlevlerine göre dağılımı Tablo 4'te sunulmuştur.⁹

Tablo 4. Derlemdeki yantümcelerın dağılımı (y. = yüklem, yt. = yantümce)

Yapılar		1 y.	0 y.	1 y. + 1 y.	1 y. + 1 yt.	1 y. + 2 yt.	1 y. + 3 yt.	1 y. + 4 yt.	
Ad görevli yantümce #19	<i>-mA</i>	-	-	2	9	2	1	-	14
	<i>-DIK</i>	-	-	-	-	-	1	1	2
	<i>-mAK</i>	-	-	-	-	1	-	-	1
	<i>-(y)Iş</i>	-	-	-	-	-	-	1	1
Sıfat görevli yantümce #94	<i>-sA</i>	-	-	-	1	-	-	-	1
	<i>-(y)An</i>	-	8	-	23	22	6	2	61
	<i>-DIK</i>	-	3	-	11	5	1	1	21
	<i>-mIş</i>	-	-	-	5	5	1	1	12
	<i>-Ip</i>	-	1	1	46	18	12	1	79
	<i>-(y)ArAk</i>	-	-	-	14	14	4	2	34
	<i>-(y)ken</i>	-	-	-	7	6	2	-	15
	<i>E-+ gibi</i>	-	-	-	2	5	1	1	9
	<i>E-mış E-(I)yor</i>	-	1	-	7	-	-	1	9
	<i>-Inca</i>	-	-	-	4	3	-	1	8
	<i>-DIktAn sonra</i>	-	-	-	2	1	-	-	3
	<i>-mAsIylA</i>	-	-	-	1	1	-	-	2
	<i>-mAdAn</i>	-	-	-	1	1	-	-	2
	<i>-DIğl sırada</i>	-	-	-	-	1	-	-	1
<i>-DIKça</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	
<i>-Ar -AmAz</i>	-	-	-	-	1	-	-	1	
<i>diye</i>	-	-	-	1	-	-	-	1	
eşbağlama #2	<i>ama</i>	-	-	1	-	-	-	-	1
	<i>ki</i>	-	-	1	-	-	-	-	1
Toplam		0	13	5	134	86	30	12	280

Yukarıda (6)'daki *ama* ile eşbağlanmış iki yüklemden oluşan birim gibi (30) da anlamca ve ezgi bakımından tek bir birim olarak kabul edilmiştir. (31a), (32) ve (33)'te 4'er yantümce bulunmaktadır.

⁹ Yüklemsiz birimlerin dağılımı şöyledir: zaman (9 adet) ve yer ifadeleri (19 adet), (i) ve (ii)'deki gibi insan (10 adet) ve nesne (18 adet) betimlemeleri. Yukarıda (1) ve (2)'de yer alan iki kurucu dışında hepsi (yalın durum ekli) adöbeklerinden oluşmaktadır. (ii)'deki kalma ekli yapı yüklemsiz, (iii)'deki yapı ise yüklemli sayılmıştır. Derlemde 5 *var*, 2 *yok*, 27 kalma ekli yapı ve 29 niteleme yapısı olmak üzere (Ø eki taşıyan) 63 adsıl birim (63/420 (%15)) bulunmaktadır.

(i) Dur-up bak-tığ-ı yönde uzun saçlı bir kızın sırtı. (LD/1)

(ii) Üzerinde gri takım (*takım-dır. /var. /yok.) (M/1)

(iii) Gözleri hep çevre-si-nde. (çevre-si-nde-dir. /*var. /*yok.) (DE/121)

Derlemde toplam 19 devrik tümce (19/420 (%4,52)) bulunmaktadır (örn. 14b, 14c, 19, 25). Yüklemden sonra yer alan kurucuların dağılımı şöyledir: 1 belirteç; 1 yantümce; 5 yönelme, 4 yalın (özne görevli), 3 belirtme, 2 çıkma, 2 kalma ve 1 tamlayan ekli adöbeği. Yantümcenin yüklemden sonra yer aldığı (34), aynı zamanda amaç belirten tek örnektir. Edilgen yapıların sıklığı düşüktür (yüklemi eylem olan birimler içinde 12/357 (%3,36)). (31)'deki açılış sahnesinde eylemleri gerçekleştiren kılıçılar görüntülense de ana karakterin adı henüz bilinmediği için edilgen yapıya başvurulmuş olabilir (Bkz. Resim 1). Aşağıda (36)'daysa Türkçede geçişsiz eylemlerin edilgen yapıda kullanılabilmesinden yararlanılarak kamera hareketi betimlenmiştir.

- (30) Ellerini yüzünden çek-ip arkasını dön-müş-tü ki bıçağı gör-me-si-yle yere yığıl-ma-sı bir ol-du. (ZKFO/98)
- (31) a. Başlarında fes ol-an iki adamın kollarından tut-up getir-diğ-i başına çuval geç-ir-il-miş bir adam gece vakti boş bir binaya sok-ul-du.
b. Bir sandalyeye otur-t-ul-du.
c. Başındaki çuval çıkar-t-ıl-dı. (F/1)
- (32) Yerde küçük bir teneke kutu gör-ünce ara-dığ-ı bu-ymuş gibi gülümse-yerek koş-tu. (Ku/1)
- (33) Babasını kolla-yarak kapıya çık-an Arda dur-muş gid-iş-i-ni izl-iyor-du. (Y/11)
- (34) Bir yandan etrafına bak-ıyor kimse gel-iyor mu diye. (DE/121)

Resim 1. Filinta (1.bölüm) dizisinden kareler

3.4.1. AD GÖREVLİ YANTÜMCELER

Derlemdeki ad görevli yantümcelerin çoğu devinimsel adlaştırmacı *-mA* ile üretilmiştir (örn. 30, 40b, 48, 67a). Birer *-mAK* ve *-DIK* örneği (32)'de *aradığı*) bulunmaktadır. Olgusal adlaştırmacıardan *-AcAK* içeren yantümce bulunmazken *-(y)Iş* örneği (33)'te (*gidiş*) sunulmuştur. (35h)'teki yapı ise adlaştırmacı yerine bir soru sözcüğü ve

-sA içerse de *bil-* eyleminin nesnesi görevinde kullanılmıştır. *-(y)Iş* ve *-mA* içeren sözcükselleşmiş adlaştırmalar ad ulamı altında değerlendirilmiştir (örn. *doğuş* (YD/1), *bekleyiş* (ZKFO/98), *arama* (ASK/137), *yansıma* (ZKFO/98)). *-(mA* ya da *-DIK* içeren belirteç görevli adlaştırmalar için bkz. §3.4.3).

- (35) a. Huysuz dön-me-si-yle geriden gel-en dev_i gör-dü.
 b. (Huysuz) *Kooos! Ø_i Arkanda!*
 c. Arkalarından kocaman birşey_j yaklaş-ıyor.
 d. Uzun, korkuyla dön-üp kaç-a-ma-dan devin_i avuçlarının arasında kal-dı.
 e. Huysuz korkuyla topukla-yıp kaç-tı.
 f. O telaşla nehrin kıyısında kay-arak ancak dur-abil-di.
 g. Korkuyla etrafına bakın-dı.
 h. Elindekini nereye sakla-sa bil-e-me-di. (Ke/10)

3.4.2. SIFAT GÖREVLİ YANTÜMCELER

Derlemdeki sıfat görevli yantümcelerinin çoğu *-An* ile (%64,89) oluşturulmuştur. *-AcAK* içeren ortaç bulunmamaktadır. (36) gibi birden fazla *-An* yapısı içeren birimler de bulunmaktadır. *-mIş* ya da *-DIK* ile karşılaştırıldığında (özneyi niteleyen) *-An* yapısının bu denli sık kullanılmasının nedeni (örn. 1a, 18a, 18b, 23a, 38b,45a, 45b, 60, 62), karakterlerin gerçekleştirdiği görece olarak daha önemsiz eylemlerin arkaplane alınarak hareket ya da yer değişikliği içeren eylemlerin anatümecenin yüklemiyle ifade edilmeye çalışılması olabilir (örn. 37a, 37b). *-DIK* (%22,34) ile oluşturulmuş ortaçlı yapılara örnek olarak (12) ve (31a), *-mIş* yapılarına (%12,77) örnek olarak (8)'de *süslenmiş*, (31a)'da *geçirilmiş*, (45b)'de *oturmuş* verilebilir.

- (36) Ayakta bekle-yen Abdülhamid'in baston tut-an sedef yüzüklü elinden yüzüne kay-ıl-ıyor. (PA/32)
 (37) a. İrkil-erek gözlerini aç-an Dudu yataktan_i fırla-dı.
 b. Aynı yatakta_{j/yi} uyu-yan Mümine'yle Duru da uyan-dı-lar. (KG/14)

3.4.3. BELİRTEÇ GÖREVLİ YANTÜMCELER

SB birimleri kısa tutulsa da Tablo 4'te görüldüğü üzere sözdizim açısından çeşitlilik görülmektedir. Genel olarak zamansal kavramları

(örn. eşzamanlılık, öncelik, sonralık, vb.) ifade eden belirteç görevli yantümcelere örnek olarak şunlar verilebilir: *-Ip* (2a, 13a, 14b, 15, 19, 23b, 25, 30, 35d, 35e, 39, 40b, 45b), *E-muş E-(I)yor* (5, 33), *-IncA* (32), *-DIktAn sonra* (27), *-mAsIyla* (35a), *-mAdAn* (35d), *-DIĞI sırada* (38b). Çoğunlukla eşzamanlılık gösteren *-(y)ArAk* yapıları, beden dili, yüz ifadesi ve duygudurum ifade etmek için (örn. 20, 27, 32, 33, 37a) ya da ana eylemin hangi yolla/ne sayede gerçekleştiğini belirtmek için (örn. 1a, 35f, 40b) kullanılmıştır. *E+* gibi yapılarında tezlik/zamansal yakınlık (örn. 39) ya da benzetme yoluyla eylemin gerçekleşme biçimi aktarılmaktadır (örn. 18a, 28, 32, 40). 13 adet *-(y)ken* örneğinde eşzamanlılık (örn. 14b, 24b), 2 örnekte ise beklenti dışı, ödünleyici bir durum anlatılmıştır (örn. 40).

- (38) a. (hızla geçen araba ve korna sesi)
 b. Yoldaki kutunun tam yanına gel-diğ-i sırada araba yolundan geç-en bir araç neredeyse çarp-acak-tı.
 c. (Kuzucuk) (yüksek sesle ve ünlemlerle biten bir tümce ezgisiyle söylenen anlaşılabilir heceler)
 d. Arabanın arkasından biraz saydır-dı. (Ku/1)
- (39) Zafer Zehra'nın elinden kurtul-duğ-u gibi Çalık'a koş-up yumruğ-u-yla savur-du. (YGA/9)
- (40) a. Tarık öfkeden kudur-muş gibi bak-ar-ken mecbur durul-du.
 b. Nefes al-ıp ver-erek sakin kal-ma çabasında. (HS/14)

Birbirini izleyen eylemlerin bağımsız tümce kurmadan kısaca anlatılabilmesini sağlayan *-Ip*, gözlenen sıklık bakımından öne çıkmıştır. Ancak, gündelik dil kullanımı etkisiyle özellikle yüklem geçişli olduğu durumlarda boş adöbeği kullanımı anlatım bozukluğuna yol açabilmektedir. Örneğin, (25)'te kucaklanan el değil Sait olduğundan *onu kucakladı* denilmesi beklenirdi. (39)'da ise *-I* belirtme eki gerektiren *savur-* eylemi *-yla* araç ekli bir adöbeğiyle kullanılmıştır. Görüntüde Zafer, Çalık'a bir yumruk atmakta ve yumruğun etkisiyle Çalık yere savrulmaktadır. Öte yandan, aynı durum ekiyle kullanılan ve çoğu zaman eşdizimli olan yapılarda sorun görülmemektedir (örn. (31)'de *tut-up getir-*, (40b)'de *al-ıp ver-*).

3.5. ANLAM, SÖZEYLEM VE SÖYLEM DÜZEYİNDE GÖZLEMLER

Görülenlerin yorumsuz bir biçimde betimlendiği SB metinlerinde 3. kişi anlatıma başvurulmakta; sadece çocuklara yönelik ürünlerde 1. çoğul kişi kullanılabilir (örn. 41).

(41) Bizim dede içine gir-iver-di. (Ke/10)

Kişilerarası ilişki olmadığından, anlatımsal işleve ya da çağrı/seslenme işlevine yönelik yapılar bulunmamakta; *yok, değil, -mA* gibi olumsuz yapılar da nadir görülmektedir (örn. 35h, 62, 63). Kiplik ifadeleri de sınırlıdır. Örneğin, bilgisellik kipliği açısından, olasılık ya da tahmine değil görsel kanıtı dayalı yapılar yeğlenmiştir (örn. *-DI* eki ve doğrudan kanıtsallık). *-miş* eki ise dolaylı aktarım değil mantıksal çıkarım ya da sonuçlu tamamlık işlevinde (örn. 8, 18b, 22a, 43, 60, 64) kullanılmıştır. Örneğin, (14)'teki görüntüde Keloğlan pencereden atladıktan sonra annesi pencerede belirlemektedir. Bu somut kanıttan yola çıkılarak önceki eylemin nedeni konusunda bir çıkarımda bulunmaktadır. Bu anlamı destekleyen temel öge ise (14c)'deki *meğerse* belirteçidir. Yükümlülük kipliği kavramlarından izin, isteklilik, yeter(li)lik gösteren örneğe rastlanılmamıştır. Gereklik belirteci *meçbur*'un bulunduğu (40a) ise tam olarak yorumlanamamaktadır. (35d), (35f) ve (35h)'deki *-(y)Abil* ise görüntülere dayalı olarak karakterin zorlandığını ya da yetersiz kaldığını anlatmak için kullanılmıştır.

3.5.1. ÖZNE ADÖBEKLERİ

Yer kısıtı nedeniyle nesne görevindeki adöbekleri ele alınamamış; 420 yüklemli birimin öznesi görevindeki adöbeklerinin dağılımı Tablo 5'te sunulmuştur. Özne görevindeki özel adlar arasında bir cansız varlığa ya da soyut ada gönderimde bulunanlar kısıtlı sayıdadır (örn. 42). Belirtili/özgül adöbekleri ise çok sayıda birimin öznesi görevinde yer almıştır (örn. 5, 13a, 16, 18a, 20, 21, 45a, 47, 48, 49, 53, 55, 62). Özne görevindeki belgisiz adöbeklerinin sıklığı düşüktür (örn. 1a, 14a, 18b, 26, 31a, 35c, 38b, 46). Özne görevindeki kişi adlarını *bazıları* (2 adet), *kimse* (2), *biri* (2), *birileri* (1), *diğeri* (1), *o* (1) ve *onlar* (2) olup hepsi canlı varlıkların yerini tutmaktadır (örn. 6, 43).

(42) Kırmızı-mavi polis lambası fonda “Lise Devriyesi” yaz-dı.
(LD/1)

(43) Gözlerini o da kapıya dik-miş. (PA/32)

Özne görevindeki boş adöbeklerinin de çoğu canlı varlıklara gönderimde bulunmaktadır. Bunun nedeni ise SB'de kişilerin eylemlerinin izlenip zaman elverdiğince ardışık birimler yoluyla aktarılmasıdır. Öte yandan, yer değişikliği olmadıkça nesnelere hakkında fiziksel nitelemenin ötesinde bilgi vermek gerekmemektedir.

Cansız boş öznelerle örnek olarak (36), (44) ve (45b) verilebilir. (44a)'daki yerin (44b)'de fiziksel özelliği, (45b)'de ise kamera hareketi betimlenmektedir.

- (44) a. Okul koridoru.
b. Ø_i Sepyalı mat renklerde. (LD/1)
- (45) a. Görüntü; ileride top oyna-yan iki oğlanla saç örgülü kızı geçti.
b. Ø_i Kirpiyle taşta otur-muş sarı saçlı güzel kızla dedeyi geride bırak-ıp kaya üstünde dur-an Keloğlan'ı gösterdi. (Ke/10)

Tablo 5. Özne görevindeki ad öbeklerinin (AÖ) dağılımı

	- canlı	+ canlı	Toplam AÖ
Özel ad	11 (%9,57)	104 (%90,44)	115 (%27,38)
Belirtili/özgöl AÖ	55 (%50)	55 (%50)	110 (%26,19)
Belgisiz AÖ	17 (%50)	17 (%50)	34 (%8,1)
Kişi Adlı	0 (%0)	11 (%100)	11 (%2,62)
Boş AÖ	5 (%3,33)	145 (%96,67)	150 (%35,71)
Toplam SB birimi	88 (%20,95)	332 (%79,05)	420 (%100)

3.5.2. EYLEM ÖBEKLERİ

SB metinlerinde öncelikle yer, zaman, ekran yazıları, nesnelere, karakterlerle görünüş ve eylemleri betimlenmek durumundadır. Kullanılacak dilbilgisel yapıların da bu betimleme işlevine uygun bir dağılım göstermesi beklenebilir. Bu bağlamda iki ayrıştırıcı ölçüt önerilecektir: (i) +/- canlı (canlı varlıklar ile cansız/soyut varlıklar) ve (ii) +/- devinimli (durum hal türü ile eylemler ya da durum değişikliği) (Bkz. Tablo 6). Derlemdeki birimlerin çoğu canlı varlıkları konu almıştır 389/476 (%81,72). Devinimli bir hal türü ifade eden eylem öbekleri de çoğunluktadır 325/476 (%68,28).

Cansız varlıkların betimlendiği birimlerin dağılımı şöyledir: (i) 2/87 (%2,3) birimde kamera hareketi ifade edilmiştir (*bakış yönel-*; *görüntüler ak-*); (ii) 14/87 (%16,09) birimde zaman ifade edilmiştir. Bu birimlerin 12'si durum, 2'si ise eylem ifadesidir (*ak-*); (iii) 15/87 (%17,24) birimde yer ifade edilmiştir. Bu birimlerin tamamı durum ifadesidir; (iv) 24/87 (%27,59) birimde ekran yazıları (jenerikte oyuncu adları, dizi ya da bölüm adı) okunmuştur. Bu birimlerin 21'i eylem ifadesidir. Kullanılan eylemler *geç-*, *ak-*, *yerleş-*, *oluş-*, vb. olup 13

birimde yaz- yeğlenmiştir; (v) 32/87 (%36,78) birimde nesnelere betimlenmiştir. 21 birimde durum, 11 birimde eylem ifadesi bulunmaktadır. Eylem ifadelerinde *araba, uçak, su, ışık, harf, kutu, top, taş* nesnelere *çarp-, in-, ak-, düş-, gel-, sek-, dur-* gibi fiziksel hareket gösteren eylemlerle beraber kullanılmıştır. Durum ifadelerindeki nesnelere *telefon, ağaç, ev, oda, sandık, valiz, masa, bahçe, saat, maske, kitap, çanta, araba* ve *ok* olup 3'ü *-mİş* ile oluşturulmuş sonuç durumunda sunulmuştur (örn. 8, 22a). *Göster-* eylemi kullanılmış olsa da anlam bakımından (46) da bir durum ifadesidir.

(46) Evin içinde bir masa saati yedi kırk gösteriyor. (Ku/1)

Tablo 6. Eylem Öbeklerinin Dağılımı

	- devinimli	+ devinimli
yüklemli (eylem)	3 (-mİş) 3 (-(I)yor)	29 (-DI/-(y)AcAk-tI) 7 (-mAktA/-(I)yor)
yüklemli (adsıl)	8	0
yüklemsiz	37	0
- canlı 87 (%18,28)	51/87 (%58,62)	36/87 (%41,38)
		199 (-DI, -Abildi, -Iverdi)
yüklemli (eylem)	2 (-mA-DI) 18 (-mİş) 6 (-(I)yor)	90 (-Ar/Ir, -(I)yor, -(I)yordu, -(I)yormuş, -mAktA)
yüklemli (adsıl)	55	0
yüklemsiz	19	0
+ canlı 389 (%81,72)	100/389 (%25,71)	289/389 (%74,29)
Toplam: 476 (%100)	151/476 (%31,72)	325/476 (%68,28)

Canlı varlıkları konu alan birimlerin dağılımı ise aşağıda sunulmuştur. Canlı varlıklar arasında insanların yanısıra (çizgi filmde kişileştirilmiş olup özne görevinde kullanılan) robot ve hayvanlar da sayılmıştır. Bu varlıkların eylemleriyle etkilediği ya da etkisi altında kaldıkları nesnelere de bu kümede değerlendirilmiştir: (i) 3/389 (%0,77) birimde konu robot olup 1'inde durum 2'sinde eylem (*gir-, gel-*) ifade edilmiştir; (ii) 9/389 (%2,31) birimde konu, çeşitli hayvanlardır: 3 birimde *kedi* ve eylemleri *düş-* ve *kaç-*; 1 eşek (*otla-*); 1 kuş (*uç-*); 1 kelebek (*kon-*); 3 birimde köpek (örn. (47)'de durum, (48)'de eylem ifadesi).

(47) Boynu tasmalı. (ŞOD/2)

(48) Köpek kaputa çık-ma-ya çalışıyor. (ŞOD/2)

(iii) 38/389 (%9,77) birimde konu çizgi filmin baş karakteri Kuzucuk'tur. Durum ifadelerinin 4'ü *-miş*'li sonuç durumu (örn. 18b), 4'üyse fiziksel görünüş betimlemesidir (örn. 21, 49). Eylem ifadeleri arasında *koş-*, *yürü-*, *koştur-*, *fırla-*, *düş-*, *kalk-*, *çarp-*, *fırlat-*, *ilerlet-*, vb. bulunmaktadır. Kuzucuk'un bulunduğu yerler, *yatak*, *gölet*, *yol* ve *çayırılık* olup etkilediği ya da etkilendiği nesnelere arasında *saat*, *süt şişesi*, *makas*, *kutu*, *top*, *kapan*, *çivi*, *araba*, vb. sayılabilir. Ayrıca, beden dilinin ya da duygularının betimlendiği birimlerde *esne-*, *gülümse-*, *saydır-* ve *düşün-* gibi eylemler geçmektedir.

(49) Diğer yerleri bembeyaz tüy. (Ku/1)

(iv) 339/389 (%87,15) birimde ise konu, kişiler ve onların bakış, görünüş, durum ve eylemleridir. Bunların arasında dört altküme ayrıştırılmıştır.

a. 16/339 (%4,72) yüklemsiz birimdeki durum ifadelerine örnek olarak şunlar verilebilir: görünen karakterin yeri (örn. 50), üzerindeki giysi (örn. 51) ya da temas halinde olduğu nesne (örn. 52).

(50) Alevlerin önünde çaresizce dur-an kalabalık bir aile. (HA/1)

(51) Üzerinde Moğol askeri kıyafetleri, omzunda bir heybe. (DE/121)

(52) Elinde ekmek poşeti. (ŞOD/2)

b. 51/339 (%15,04) adsız yüklemli birimdeki durum ifadeleriyle şöyle örneklendirilebilir: karakterin fiziksel görünüşü (öz nitelik) (53), fiziksel durumu (geçici nitelik) (68b), duygudurumu (54), yüz ifadesi (55), giysileri (56), aksesuarları (57) ve bulunduğu yer (58).

(53) Genç adam otuzlu yaşlarda, kara kaş, kara gözlü. (M/1)

(54) Sarp villanın arka bahçesinde tedirgin bir bekleyiş içinde. (ZKFO/98)

(55) Noyan'ın kaşları çatık. (DE/121)

(56) Nurcan pijamalı. (KG/14)

(57) Altın sarısı apoletleri püsküllü. (PA/32)

(58) Yemekteler. (CK/20)

c. 21/339 (%6,2) yüklemi eylem olan ama durum ifade eden birim saptanmıştır (örn. karakterin fiziksel görünüşü (59), fiziksel durumu (60), duygudurumu (61), yüz ifadesi (62), giysileri (63) ve buldukları

yer (64). 14 birimdeki *-mİş*'lı yapıların (sonuçlu tamamlık) ortak özelliği ise gerçekleşme süreci görüntülenmeyen sonuç durumlarını ifade etmeleridir (60, 64). Örneğin, (60)'ın işitildiği sahnede Kenan'ın vurulma anı gösterilmemiş; yarasına baktığı an görüntülenmiştir.

- (59) Pos bıyıkları gür, kır ve dudaklarının kenarından aşağı in-iyor. (ASK/137)
- (60) Kenan sol kolundan vur-ul-muş. (SÇ/14)
- (61) Gözleri nefretle bak-ıyor. (ASK/137)
- (62) Kenan'ın yüzünde o kendine güven-en sert ifade değiş-me-di. (SÇ/14)
- (63) Kravat tak-m-ıyor. (ASK/137)
- (64) Masaya kurul-muş-lar. (CK/20)

d. 251/339 (%74,04) kişileri konu alan birimde eylem ifadeleri bulunmaktadır. 171/251 (%68,13) birimde bitmişlik görünüşü (*-DI*, *-(y)ver-di*, *-(y)Abil-di*), 80/251 (%31,87) birimde ise bitmemişlik görünüşü (*-Ar*, *-mAktA*, *-(I)yor*, *-(I)yor-du*, *-(I)yor-muş*) bulunmaktadır. Toplam 115 farklı eylem kullanılmış olup bunlardan 59'u sadece 1'er kez, 27'si ise 2'şer kez geçmektedir. En sık geçen eylemler arasında *bak-* (16 kez); *yürü-* (12); *dön-* (8); *aç-* (7); *gir-*, *koş-*, *ver-* (6); *al-*, *at-*, *et-*, (*göz/el*) *gezdır-*, *izle-* (5); *dur-*, *tut-* (4); *birak-*, *çık-*, *çıkır-*, *devir-*, *eğ-*, *fırlat-*, *gel-*, *hareketlen-*, *kaç-*, *koy-*, *otur-*, *sık-*, *topla-*, *yaklaş-* (3) yer almaktadır. Üye yapısı açısından, 68 (çift) geçişli, 42 geçişsiz, 2 işteş (*çarpış-*, *(el) sıkış-*) ve 3 dönüşlü (*gizlen-*, *hazırlan-*, *saklan-*) eylem saptanmıştır. Geçişsiz eylemlerin 8'i tümleçli geçişsizdir (*belir-*, *dönüş-*, *durul-*, *düş-*, *kana-*, *kay-*, *kaybol-*, *sendele-*). Geçişsiz eylemlerin çoğu 34/42 (%80,95) özneli geçişsizdir. Bunların arasında kişilerin ruh hali değişikliklerini (örn. *ciddileş-*, *gülümse-*, *sertleş-*), bedende gerçekleşen ama fiziksel hareket içermeyen değişiklikleri (örn. *uyan-*, *toparlan-*, *nefeslen-*), yer değişikliği içeren fiziksel hareketleri (örn. *atla-*, *çık-*, *fırla-*, *gir-*, *kaç-*, *koş-*, *yürü-*) ya da yer değiştirme içermeyen bedensel hareketleri ifade edenler bulunmaktadır (örn. *çömel-*, *dikil-*, *doğrul-*, *dön-*, *dur-*, *kalk-*, *otur-*). Kısacası, bu kümedeki eylem ifadelerinin çoğu, karakterlerin çevrelerindeki kişi ve nesnelere etkileşimini kapsamaktadır.

3.5.3. GÖSTERGELERARASI BAĞDAŞIKLIK

SB metinlerinde bağdaşıklık, hem SB birimleri arasında hem de SB birimleriyle özgün ürünün göstergeleri arasında gerçekleşmektedir.

§3.5.1.'de adöbekleri arasındaki gönderim ilişkisinden kısaca bahsedilmiştir. SB birimleri ve içerdikleri adöbekleri arasındaki sıralamanın önemini gösteren bir örnek olarak ardışık olarak işitilen (37a) ve (37b) verilebilir. (37a)'daki *yatak* adöbeğinden hemen sonra işitilen (37b)'deki *aynı yatak* adöbeği nedeniyle üç kişinin de aynı yatakta uyuduğu anlaşılabilir. Oysa aynı odada iki farklı yatak görüntülenmektedir.

SB birimlerinin özgün görsel-işitsel ürünle etkileşimiyle dört farklı gösterge türüne dayalı olarak ele alınabilir (Delabastita, 1989):

(i) İşitsel-sözel göstergelerle bağdaşıklık: Buna iki farklı türde örnek verilebilir: (65a)'daki diyalogda geçen *şunu* adının görüntüdeki hangi varlığa gönderimde bulunduğu konusunda (65b)'deki gibi bilgi eklenmelidir. Öte yandan, özgün diyaloglara dayanılarak SB'de verilecek bilgi azaltılabilir. Örneğin, (66a)'da kedi Mıncır'ın iç sesi ve (66b)'de ona seslenen kızların sesi işitildiğinden (66c)'de boş özne kullanılabilmiştir.

- (65) a. (Arda) *Hamza sen tut şunu, tamam mı? Ben iş bulacağım.*
b. Çantası. (Y/11)
- (66) a. (Mıncır) *Bizim enerji depoları geldi yine. Daha uykumu alamadım. Ortadan kaybolayım hemen.*
b. (Kızlar) *Mıncır, bizi özlemedin mi?*
c. Ø; Kaç-ıyor. (CK/20)

Bu tür göstergelerle kurulacak bağdaşıklık ilişkisinde görsel göstergeler de göz önünde bulundurulmalıdır. (67a)'da kısmen görünen görsel-sözsüz gösterge bir belgisiz adöbeğiyle ifade edilmiştir (*bir şey*) (Bkz. Resim 2, kare 1). Uzaktan gördüğü bu nesneyi bir kadın cesedi sanarak polis çağıran Aziz ise aynı göstergeye *kadın* adöbeğiyle gönderimde bulunmuştur (67b). Bu aşamada, gören izleyici, nesnenin bir vitrin mankeni olduğunu anlayarak (Bkz. Resim 2, kare 2) Aziz'in düştüğü yanılgıya gülecektir. Görsele erişemeyen kullanıcı ise (67c)'deki *bir kadın* adöbeği yüzünden (gönderim ilişkisi açısından sorunlu olmasa da) espriyi kaçıracaktır. Bunun nedeni ise *bir kadın* ifadesinin önvarsayımı dolayısıyla taşınan nesnenin gerçek bir kadın olarak anlaşılacak olmasıdır.

- (67) a. Pamir arabasından çarşafa sarılı bir şey indir-me-ye çalışıyor.

- b. (Aziz) *Ya bu ne taşıyor ya! Ya kadını bayıltmış mı öldürmüş mü? Ne yapmış bu ya! Bu ne iş lan!*
- c. Pamir örtünün altından uzun saçları görün-en kaskatı haldeki bir kadını bahçede sürüklüyor. (ŞOD/7)

Resim 2. Şimdi Onlar Düşünsün (7. bölüm) dizisinden kareler

(ii) İşitsel-sözsüz göstergelerle bağdaşıklık: Yukarıda (38a) ve (38c) işitildikten sonra (38b) ve (38d)'de açıklayıcı bilgi eklenerek seslerin anlaşılmasını kolaylaştıracak görsellerin eksikliği giderilmeye çalışılmıştır.

(iii) Görsel-sözel göstergelerle bağdaşıklık: Yukarıda (13a), (13b), (18a) ve (18c)'de olduğu gibi ekranda beliren yazılar seslendirilmek durumundadır.

(iv) Görsel-sözsüz göstergelerle bağdaşıklık: Bu tür göstergelere erişilememesi yüzünden ortaya çıkabilecek bulanıklık, açıklayıcı SB eklenerek giderilmektedir. Örneğin, (68a) işitildiği sırada Lale'nin parmağı görüntülenmektedir; (68c) de Galip'in buna tepkisidir. (68c)'deki sözlerin tam anlaşılması içinse (68b) gereklidir.

- (68) a. (Lale) *Hoş geldin Galip.*
 b. Parmağı bantlı.
 c. (Galip) *Aa, parmağına ne oldu?* (CK/20)

Bu tür göstergelerle bağdaşıklık ilişkisi doğru kurulamadığında ise yukarıda (35)'teki gibi bir sorun ortaya çıkacaktır. (35a)'daki görsel-sözsüz gösterge *dev* adöbeğiyle açıklanmıştır (Bkz. Resim 3, kare 1). (35a-b)'de olduğu gibi söz konusu olan hâlâ *dev* olsa da (35c)'de (devden başka bir varlık olduğu öngörüsünü doğuran) belgisiz adöbeği (*kocaman birşey*) kullanılmıştır. Bunun nedeni ise Uzun ve Huysuz'un devin bakış açısından, -yani yukarıdan ve küçük- görüntülenmesi olabilir (Bkz. Resim 3, kare 2).

Resim 3. Keloğlan (10. bölüm) çizgi filminden kareler

4. SONUÇ

Bu çalışmada TV dizileri için hazırlanmış SB metinlerinden oluşan bir çokkipli derlem ayrıntılarıyla çözümlenerek çeşitli düzeylerde bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgular daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde şu iki nokta vurgulanmaya değer görünmektedir:

(i) İletişim işlevine ve biçime uygun dilsel seçimler: SB birimlerindeki dilbilgisel/sözcüksel öğeleri ayırtmak için iki ölçüt önerilmiştir: +/- canlı varlık ve +/- devinimli hal türü. Fiziksel görünüşü betimlenen nesnelere için durum hal türüne özgü dilsel öğelere başvurulurken (örn. yüklemsiz birimler), ekranda beliren jenerik yazıları için *-DI* eki kullanılarak olayın başlangıç aşamasına odaklanılmaktadır (örn. (42)'de *yaz-di*). Öte yandan, canlı varlıkların nerede ve ne durumda olduklarının yanısıra nereye doğru yönelip hangi eylemi gerçekleştirdikleri de betimlenmelidir. Bu durumda, Türkçenin genel yapı/söz dağarcığından seçilenler de SB'nin iletişim işlevini gerçekleştirmeye uygun olanlar olacaktır (örn. etken yapıların ve (görsel kanıtın önceliği nedeniyle doğrudan kanıtsallık gösteren) *-DI* ekinin sıklığının artması gibi). SB'de kısa ve öz, bağıntılı ve doğru bilginin, kolayca işlemlenebilecek bir sıralamada sunulması gerektiği için bildirişim ilkelerine uyulduğu ileri sürülebilir. SB'de nesnellüğün öncelenmesi bazı kavramların neredeyse hiç ifade edilmemesine yol açmaktadır (örn. bilgisellik kipliği; neden, amaç, karşıtlık). SB dilinin genel dilden nasıl farklılaştığının (örn. sıklık, dağılım, çeşitlilik bakımından) saptanabilmesi için genelleme ve karşılaştırmaya uygun, Allwood (2008) ve Jimenez Hurtado & Soler Gallego (2013)'te sözü edilen özellikleri gösteren çokkipli derlemelerin oluşturulması gerekmektedir.¹⁰ Ayrıca, çeşitli yapılar arasında

¹⁰SB metinleri özgün görsel-işitsel üründen bağımsız olarak çözümlenemediğinden, 50 milyon sözcükten oluşan Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) (<http://www.tnc.org.tr>) (Aksan ve diğ., 2012) Türkçenin referans derlemi olmasına karşın görsel-işitsel içerik bulundurmadığı için SB araştırmalarında yalnızca karşılaştırma amacıyla kullanılabilir.

korelasyon olup olmadığı da araştırılabilir (örn. -*DI* ekinin boş özneli birimlerdeki sıklığı 98/150 (%65,33) dikkat çekicidir).

(ii) Derleme dayalı SB araştırmalarının olası yararları: SB metinlerinden özellikle yabancılar için Türkçe eğitiminde yararlanılabilir. SB’de kısıtlı bir güncel söz dağarcığı sıkça yinelenmektedir. Öte yandan, özellikle yantümceler açısından yapısal çeşitlilik bulunmaktadır. Türkçe öğrenenler SB’li görsel-işitsel ürün izleyerek güncel sözcük ve yapıları pekiştirebilirler. SB dilinin yerel dilbilgisi çözümlenerek insanların gördüklerini nasıl seçip aktardıkları konusunda değerli ipuçları elde edilebilir. Bu yolla da görüntüleri işlemleyerek yapay metin üreten yazılımlar geliştirilebilir ya da var olan yazılımlar eğitilebilir.

Son olarak, dilbilim alanında ağırlıklı olarak dilsel verilere dayalı çözümleme yapılırken çokkipli derlemin gerekliliği sorgulanabilir: Başka iletişim kipleri ya da gösterge dizgelerini göz önünde bulunduran yöntemler gerçekten gerekli midir? Elbette ki çokkipli çözümleme sadece sözel öğelerin ele alındığı dilbilim araştırmalarında gerekli değildir. Ancak SB söz konusu olduğunda görsel göstergeler gözardı edilemez. Yukarıda görüldüğü gibi SB’de görsel-sözel ve işitsel-sözsüz göstergelerle kolaylıkla başa çıkılabilsede göstergelerarası bağdaşıklık çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. (35)’teki *dev/kocaman bir şey* örneğinde olduğu gibi, görsel-sözsüz göstergelerin öncelenip SB birimlerinin arasındaki dilsel bağdaşıklığın (gönderim) göz ardı edilmesi yanlış anlamaya neden olabilmektedir. İşitsel-sözel göstergeler söz konusu olduğunda bağdaşıklığı denetim altında tutmak daha da güçtür çünkü SB’in anlam-yapım aracı da işitsel-sözel göstergelerdir. (67)’deki *bir şey/bir kadın* örneğinde olduğu gibi, işitsel-sözel göstergeler arasındaki gönderim ilişkisinin öncelenip dilsel yapının dış dünyayla ilgili önvarsayımının fark edilmemesi görsel öğenin yanlış anlaşılmasına yol açabilmektedir. Sonuç olarak, çokkipli derleme dayalı çözümleme, özellikle göstergelerarası bağdaşıklığın irdelendiği dilbilim araştırmalarına uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Kurtoğlu, Ö., Atasoy, G., Öz, S. & Yıldız, İ. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul. Erişim adresi: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.

- Allwood, J. (2008). Multimodal Corpora. A. Lüdeling & M. Kytö (haz.) *Corpus Linguistics: An International Handbook* (ss. 207-225). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Benecke, B. (2004). Audio-Description. *Meta*, 49 (1), 78-80. DOI: 10.7202/009022ar.
- Delabastita, D. (1989). Translation and mass-communication: film and TV translation as evidence of cultural dynamics. *Babel*, 35 (4), 193-218. DOI:10.1075/babel.35.4.02del.
- Jimenez Hurtado, C. & Soler Gallego, S. (2013). Multimodality, translation and accessibility: A corpus-based study of audio description. *Perspectives*, 21 (4), 577-594. DOI: 10.1080/0907676X.2013.831921.
- Salway, A. (2007). A Corpus-based Analysis of Audio Description. J. Díaz-Cintas, P. Orero & A. Remael (haz.) *Media For All: Subtitling For The Deaf, Audio Description And Sign Language* (ss. 151-174). Amsterdam: Rodopi.
- Snyder, J. (2008). Audio description: The visual made verbal. J. Díaz Cintas (haz.) *The Didactics of Audiovisual Translation* (ss. 191-198). Amsterdam: John Benjamins.